

УДК 316.612+316.625]-053.6 (043.3)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.3/25>

Якимчук Б.А.

<https://orcid.org/000-0002-3303-6478>

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З АСОЦІАЛЬНОЮ СПРЯМОВАНІСТЮ ОСОБИСТОСТІ У ВАЖКИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

У статті подано результати емпіричного дослідження диференційно-психологічних ознак індивідуального стилю копінг-поведінки підлітків з асоціальною спрямованістю. Зазначається, що спрямованість є стрижневою психологічною особливістю. У проблемі спрямованості виокремлюється взаємозв'язок спрямованості особистості з асоціальною поведінкою. Сутність індивідуально-психологічних особливостей особистості полягає у своєрідних властивостях психічної активності особистості (темперамент, характер, мотиваційно-потребова сфера), які утворюються через злиття індивідуальних біологічних і соціально набутих властивостей особистості. Проблематика, пов'язана з індивідуально-типологічними відмінностями у структурі асоціальної спрямованості особистості, базується на вирішенні двох класів завдань: виявлення домінуючого компонента структурної організації асоціальної спрямованості особистості тих, хто навчається, та визначення чинників ризику і чинників-протекторів, які задають мішені профілактики девіантної поведінки, у т. ч., проблемного використання тими, хто навчається, інтернету.

Пандемія, яка для більшості респондентів розглядалася як важка життєва ситуація, є чинником ризику порушення психічного здоров'я і може сприяти аутоагресії та девіантної віртуальної активності підлітків, а також погіршенню дитячо-батьківських відносин, а недостатність психологічної інформації про проблеми та специфіку порушень психічного здоров'я. Переважаючими чинниками ризику для психологічного неблагополуччя під час пандемії корона вірусу були самоізоляція та дистанційне навчання. Висока потреба у наданні ефективної психологічної допомоги свідчить про необхідність та перспективи розвитку дослідницької проблематики медичними психологами у спільній роботі із представниками інших спеціальностей.

Ключові слова: індивідуальний стиль, копінг-поведінка, підлітки, асоціальна спрямованість, спрямованість особистості, індивідуально-типологічні відмінності.

Постановка проблеми. Спрямованість – стрижнева психологічна особливість. У проблемі спрямованості виокремлюється взаємозв'язок спрямованості особистості з асоціальною поведінкою [3]. Сутність індивідуально-психологічних особливостей особистості полягає у своєрідних властивостях психічної активності особистості (темперамент, характер, мотиваційно-потребова сфера), які утворюються через злиття індивідуальних біологічних і соціально набутих властивостей особистості [1]. Проблематика, пов'язана з індивідуально-типологічними відмінностями у структурі асоціальної спрямованості особистості, базується на вирішенні двох класів завдань: виявлення домінуючого компонента структурної організації асоціальної спрямованості особистості

тих, хто навчається, та визначення чинників ризику і чинників-протекторів, які задають мішені профілактики девіантної поведінки, у т. ч., проблемного використання тими, хто навчається, інтернету [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі вивчення теоретичних джерел і результатів емпіричних досліджень було визначено такі особистісні детермінанти девіантної поведінки: розлади особистості (Р. Герріг і Ф. Зімбардо), агресивність, жадібність, брехливість, екстраверсія (Г. Айзенк), психотизм (Г. Айзенк, П. Хевен, А. Фарнхам, П. Алейко і С. Норріс), низький інтелект, сугестивність і конформність (Н. Гуртовенко).

Постановка завдання. Мета статті – визначити диференційно-психологічні ознаки

індивідуального стилю копінг-поведінки підлітків з асоціальною спрямованістю.

Виклад основного матеріалу. Як показало проведене дослідження, переважаючими чинниками ризику для психологічного неблагополуччя під час пандемії корона вірусу були самоізоляція та дистанційне навчання [4]. Аналогічні тенденції спостерігалися та інших країнах. Так, у 30% китайських дітей та підлітків спостерігалось збільшення показників стресу, тривоги та депресії. Вчені з Індії, Бразилії та Іспанії звертають увагу на збільшення дратівливості, почуття гніву, агресії та аутоагресії під час пандемії. Загалом у тих, хто навчається в Україні, Європі, Азії та Північній Америці, було зафіксовано негативну симптоматику. Батьки та підлітки з Італії мали високу тривогу, пов'язану із потенційною загрозою суїцидальних тенденцій, саморуйнування, зростання різних адиктивних проявів, збільшення кількості міжособистісних конфліктів. Багато учнів сприйняли пандемію та пов'язана із нею самоізоляцію як суб'єктивно важку життєву ситуацію. На початку епідемії більшість фахівців відзначали наявність тривожної симптоматики, пов'язаної із потенційним зараженням та введенням жорстких дисциплінарних захисних заходів, то в міру розвитку та продовження ситуації акцент вчених виявляється зміщеним на дослідження особистісних спотворень та деформації поведінки внаслідок дефіцитарності сімейної подолання ситуації пандемії. Українські дослідники репрезентують почуття соціальної пов'язаності дітей та батьків необхідною умовою спільної подолання напруженості та ситуації невизначеності у період самоізоляції [4]. Адаптаційний потенціал сім'ї як соціально-психологічний феномен був і є важливим ресурсом копінг-поведінки у підлітковому віці, проте не усі сім'ї були здатними протистояти загрози пандемії. Це підтверджують результати проведеного дослідження.

У таблиці 1 подано відмінності структури асоціальної спрямованості особистості різні часові періоди переживання пандемії як важкої життєвої ситуації («до», «під час», «після» пандемії). Проведений однофакторний дисперсійний аналіз впливу пандемії на індивідуально-психологічні характеристики особистості дозволив зробити низку висновків. За когнітивним компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів до, під час і після пандемії виявлено достовірні відмінності за показниками ворожості («до»=21,18; «під час»=20,77; «після»=22,66), ворожість матері (2,22; 2,42; 2; 2,61; автономності матері (2,32;

2,41; 2,55) і батька (2,35; 2,61; 2,55), непослідовності матері (2,25; 2,33; 2,71) та батька (2,22; 2,50; 2,59), директивності батька (2,43; 2,59; 2,54), прийняття жіночої соціальної ролі у тих, хто навчається жіночої статі (11,10; 10,14; 9,92); когнітивної поглинання (10,05; 11,60; 11,41).

За емоційно-вольовим компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів до, під час і після пандемії виявлено достовірну різницю за показниками гніву («до»=20,50; «під час»=20,05; «після»=21,54), екстраверсії (12,93; 11,48; 10,99), нейротизму (13,03; 13,38; 11,79), вольового контролю емоційних реакцій (9,40; 11,12; 8,82); негативних наслідків проблемного використання Інтернету (7,02; 7,51; 8,31). За мотиваційним компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів до, під час і після пандемії знайдено значні відмінності за показниками соціальної бажаності відповіді учнів («до»=3,64; «під час»=2,98; «після»=3,69), схильності до формування адикцій різних форм (11,62; 10,78; 12,14), схильності до самоушкоджуючої та саморуйнівної поведінки (11,07; 12,11; 11,00), негативних наслідків проблемного використання інтернету (7,02; 7,51; 8,31).

За поведінковим компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів до, під час і після пандемії виявлено достовірні відмінності за показниками фізичної агресії («до» = 23,55; «під час» = 20,70; «після» = 23,78), загальної агресії (65,51; 6, 6);

стратегій, орієнтованих на емоції (41,64; 48,20; 45,58) та уникнення (35,46; 43,29; 38,20), ініціатора (35,46; 43,29; 38,20), помічника (6,81; 5,84; 7,54), захисника (8,13; 7,62; 9,62), жертви (6,05; 5,56; 6,67), спостерігача (5,14; 5,61; 6,43), асоціальної віртуальної активності (17,20; 22,44; 22,02), аутодеструктивної віртуальної активності (24,29; 22,96; 21,78).

За когнітивним компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів виявлено найвищі показники прийняття жіночої соціальної ролі – до пандемії; директивності батька та когнітивну поглиненість під час пандемії; гніву та негативних наслідків проблемного використання інтернету після пандемії.

За емоційно-вольовим компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів виявлено найвищі показники екстраверсії – до пандемії; нейротизму, вольового контролю емоційних реакцій під час пандемії; гніву та негативних наслідків проблемного використання інтернету після пандемії.

Відмінності структури асоціальної спрямованості особистості «до», «під час» та «після» пандемії

Показник	Період (середнє значення)			F	Рівень значущості
	до пандемії	під час пандемії	після пандемії		
Когнітивний компонент					
Ворожість	21,18	20,77	22,66	8,201	0,000
POZ (мати)	2,58	2,46	2,44	1,833	0,160
DIR (мати)	2,43	2,41	2,48	0,341	0,711
HOZ (мати)	2,22	2,31	2,64	12,350	0,000
AUT (мати)	2,32	2,41	2,55	4,109	0,017
NED (мати)	2,25	2,33	2,71	18,615	0,000
POZ (батько)	2,32	2,22	2,29	0,913	0,402
DIR (батько)	2,43	2,59	2,54	3,059	0,047
HOZ (батько)	2,25	2,61	2,63	17,849	0,000
AUT (батько)	2,35	2,61	2,55	8,517	0,000
NED (батько)	2,22	2,50	2,59	16,622	0,000
СОП 8	11,10	10,14	9,92	16,055	0,000
Когнітивна поглиненість	10,05	11,60	11,41	10,381	0,000
Емоційно-вольовий компонент					
Гнів	20,50	20,05	21,54	5,787	0,000
Екстраверсія/інтроверсія	12,93	11,48	10,99	26,292	0,000
Нейротизм	13,03	13,38	11,79	10,910	0,000
СОП 6	9,40	11,12	8,82	11,231	0,000
Регуляція настрою	13,30	13,26	12,92	0,692	0,501
Компульсивне використання	11,93	11,81	11,28	1,968	0,140
Негативні наслідки	7,02	7,51	8,31	13,445	0,000
Мотиваційний компонент					
СОП 1	3,64	2,98	3,69	14,399	0,000
СОП 2	9,79	9,30	10,24	2,740	0,065
СОП 3	11,62	10,78	12,14	4,766	0,009
СОП 4	11,07	12,11	11,00	3,301	0,037
СОП 5	13,59	13,73	13,49	0,094	0,910
СОП 7	12,89	13,34	11,90	2,419	0,089
Надання переваги онлайн спілкуванню	10,88	11,21	10,31	3,594	0,028
Поведінковий компонент					
Фізична агресія	23,55	20,70	23,78	23,634	0,000
Загальна агресія	65,24	61,51	68,02	16,147	0,000
Рішення	44,39	45,29	47,29	1,747	0,175
Емоції	41,64	48,20	45,58	14,791	0,000
Уникнення	35,46	43,29	38,20	18,160	0,000
Ініціатор	7,46	5,98	8,92	44,102	0,000
Помічник	6,81	5,84	7,54	15,910	0,000
Захисник	8,13	7,62	9,62	24,597	0,000
Жертва	6,05	5,56	6,67	8,964	0,000
Спостерігач	5,14	5,61	6,43	29,626	0,000
Асоціально реальна активність	25,94	25,76	25,59	0,057	0,945
Аутодеструктивна реальна активність	25,23	25,01	24,38	0,615	0,541
Асоціально віртуальна активність	17,20	22,44	22,02	16,553	0,000
Аутодеструктивна віртуальна активність	24,29	22,96	21,78	4,194	0,015

Примітка: жирним шрифтом виділено значущі відмінності ($p < 0,05$).

За мотиваційним компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів виявлено найвищі показники – до пандемії; схильності до самоушкоджуючої та саморуйнівної поведінки, під час пандемії, тенденції до соціальної бажаності, схильності до адиктивної поведінки, негативних наслідків проблемного використання інтернету після пандемії.

За поведінковим компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів виявлено найвищі показники – до пандемії; емоційних копінг-стратегій та уникнення, ініціатора, асоціальної віртуальної активності, аутодеструктивної віртуальної активності; під час пандемії, фізичної та загальної агресії, помічника ініціатора, захисника, жертви, спостерігача після пандемії.

Під час пандемії показники фізичної агресії поведінкового компонента знижувалися (з 24 до 21), показники загальної агресії поведінкового компонента знизилися (від 65 до 62), показники екстраверсії емоційно-вольового компонента знижувалися (з 12,9 до 11,5); показники за шкалою брехні (соціальна бажаність) мотиваційного компонента знижувалися (з 26 до 23); показники копінг-стратегій, орієнтованих емоції, поведінкового компонента пандемії підвищувалися (з 42 до 48); показники стратегій, орієнтованих уникнення невдач, поведінкового компонента демонстрували зростання з 35 до 43; показники ворожості батька когнітивного компонента зросли з 2,3 та 2,6; показники непослідовності батька когнітивного компонента зросли з 2,2 до 2,5; позиції у структурі булінга як ініціатор, захисник і жертва поведінкового компонента показують подібний патерн: знижується під час і збільшується після пандемії: ініціатор (7,5; 6; 8,9); помічник ініціатора (6,8; 5,8; 7,5); захисник (8,1; 7,6; 9,6); жертва (6,1; 5,6; 6,7); показники схильності на соціально схвалювані висловлювання з метою визнання оточуючими мотиваційного компонента знижуються з 3,6 до 3,0); показники схильності до адиктивного поведінки мотиваційного компонента знижуються (з 11,6 до 10,8); показники схильності до саморуйнівної та самоушкоджуючої поведінки мотиваційного компонента зростали з 11,1 до 12,1; показники вольового контролю емоційних реакцій емоційно-вольового компонента зростають із 9,4 до 11,1; показники ухвалення жіночої соціальної ролі когнітивного компонента знизилися під час пандемії з 11,1 до 10,1; когнітивна включеність зросла з 10,1 до 11,6; асоціальна віртуальна активність учнів зросла під час пандемії з 17 до 22 років.

Після пандемії показники загальної агресії поведінкового компонента зросли (з 65 до 68,02); рівень нейротизму емоційно-вольового компонента знизився (з 134 до 118); показники автономності матері когнітивного компонента зросли (з 23 до 25); показники непослідовності матері когнітивного компонента зросли (з 22 до 27); показники автономності батька когнітивного компонента зросли (з 23 до 25); позиції у структурі булінга як ініціатор, захисник і жертва поведінкового компонента показують подібний патерн: знизився під час і зріс після пандемії: ініціатор (7,5; 6; 8,9); помічник ініціатора (6,8; 5,8; 7,5); захисник (8,1; 7,6; 9,6); жертва (6,1; 5,6; 6,7); показники готовності уявляти себе з найбільш сприятливого боку мотиваційного компонента знизилися під час (з 3,6 до 3,0) та зросли після пандемії; показники схильності до адиктивного поведінки мотиваційного компонента знизилися під час (з 11,6 до 10,8) і підвищуються після пандемії.

Показники вольового контролю емоційних реакцій емоційно-вольового компонента зросли під час пандемії з 9,4 до 11,1 і знизилися після; переваги онлайн спілкування знизилися після пандемії з 11,2 до 10,3; аутодеструктивна віртуальна активність знизилася після пандемії з 24,3 до 21,8.

Показники поведінкового компонента зростають протягом усіх трьох періодів (5,1; 5,6; 6,4). Негативні наслідки проблемного використання Інтернету підвищувалися протягом усіх трьох періодів (7,0; 7,5; 8,3).

Під час дослідження було встановлено позитивний факт зниження показників фізичної та загальної агресії під час пандемії. Проте найчастіше зустрічалася схильність до аутоагресії. Підвищення показників схильності до саморуйнівної поведінки можна розглядати із т. з. особливостей фізіологічного розвитку у підлітковому віці (неможливість вираження негативних емоцій, недолік вольового контролю, образа, страх) та напруженістю ситуації пандемії, що детермінує тривогу за відсутності продуктивних та сформованих механізмів. Особистість у підлітковому віці здатна компенсувати тривожно-стресову симптоматику підвищеною психоемоційною збудливістю, різними негативними афективними способами реагування, а агресивність чи самоушкодження дозволяють відреагувати на сполох, виплеснути негатив, зняти нервову перенапругу. У деяких випадках аутоагресія має демонстративний характер. Важливо відзначити тенденцію до домінування неадаптивних копінг-стратегій

у під час пандемії (емоційно-орієнтовані копінг-стратегії, стратегії уникнення невдач).

Під час пандемії погіршилися дитячо-батьківські відносини, особливо у тих, хто навчається із батьками (підвищилися показники ворожості та непослідовності батька). Умови самоізоляції та ситуації невизначеності та напруженості негативно позначилися на оцінці виховних тактик батьків підлітком.

Показники схильності до адиктивного поведінки знизилися, підвищився вольовий контроль емоційних реакцій, знизилися показники прийняття жіночої соціальної ролі, знизилася булінгова активність учнів, але підвищилися когнітивна включеність та асоціальна віртуальна активність молодого покоління.

У сім'ях, які ефективно впоралися із ситуацією пандемії, підлітки мають більш виражений рівень психолого-емоційного благополуччя та зберігають стабільну соціальну активність. Порушення поведінки пояснюються специфічним характером, невизначеністю та новизною. Відсутність різноманітного життєвого досвіду переживання сильного стреси сприяє виникненню окремих поведінкових порушень та деякої особистісної деформації, особливо при переживанні ситуації пандемії як суб'єктивної важкої життєвої ситуації.

Після пандемії зросли показники загальної агресії, знизився рівень нейротизму. Змінилися виховні тактики батьків: підвищилася автономність матері та батька, непослідовність матері. Підвищилася булінгова активність учнів і схильність до адиктивного поведінки, знизився рівень вольового контролю емоційних реакцій. Зменшилася перевага онлайн спілкування реальному, знизилася аутодеструктивна віртуальна активність.

Важливо, що негативні наслідки проблемного використання Інтернету (порушення процесів соціальної взаємодії, порушення психосоматичного здоров'я, синдром скасування) підвищувалися протягом усіх трьох періодів (до, під час та після пандемії).

Висновки. Таким чином, пандемія, яка для більшості респондентів розглядалася як важка життєва ситуація, є чинником ризику порушення психічного здоров'я і може сприяти аутоагресії та девіантної віртуальної активності підлітків, а також погіршенню дитячо-батьківських відносин, а недостатність психологічної інформації про проблеми та специфіку порушень психічного здоров'я. Висока потреба у наданні ефективної психологічної допомоги свідчить про необхідність та перспективи розвитку дослідницької проблематики медичними психологами у спільній роботі із представниками інших спеціальностей.

Список літератури:

1. Гуртовенко Н.В. Соціально-психологічні засади корекції девіантної поведінки підлітків в умовах сучасних соціогенних викликів: дис. доктора психологічних наук. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. Київ, 2025. 458 с.
2. Краєва О.А. Подолання кризи ідентичності в підлітковому віці: монографія. Харків: Вид-во Іванченка І.С., 2018. 218 с.
3. Otto H. To be or not to be... actualizing // To Be or Not To Be...: Existential-Psychological Perspectives on the Self / ed. S.M. Jourard. Gainesville, FL: University of Florida Press, 1967. P. 50–67.
4. Safin O., Kravchenko O., Mishchenko M., Potapchuk Y. Peculiarities of Psychologists' and Social Pedagogues' Work in Terms of Quarantine. *Lecture Notes in Networks and Systems* 2021, 267, Pp. 149–157.

Yakymchuk B.A. INDIVIDUAL STYLE OF COPING BEHAVIOR OF ADOLESCENTS WITH ASOCIAL PERSONALITY ORIENTATION IN DIFFICULT LIFE SITUATIONS

The article presents the results of an empirical study of the differential psychological characteristics of the individual style of coping behavior of adolescents with an antisocial orientation. It is noted that orientation is a core psychological feature. In the problem of orientation, the relationship between personality orientation and antisocial behavior is singled out. The essence of the individual psychological characteristics of the personality lies in the unique properties of the personality's mental activity (temperament, character, motivational-need sphere), which are formed through the fusion of individual biological and socially acquired personality properties. Issues related to individual-typological differences in the structure of antisocial personality orientation are based on solving two classes of tasks: identifying the dominant component of the structural organization of the antisocial personality orientation of students, and determining risk factors and protective factors that set targets for the prevention of deviant behavior, including problematic use of the Internet by students. The pandemic, which for the majority of respondents was considered a difficult life situation, is a risk factor for mental health disorders and can contribute to self-aggression and deviant virtual activity of teenagers, as well as the deterioration of child-parent relations, as well as insufficient psychological

information about the problems and specifics of mental health disorders. Self-isolation and distance learning were the predominant risk factors for psychological distress during the coronavirus pandemic. The high need for providing effective psychological assistance indicates the need and prospects for the development of research issues by medical psychologists in joint work with representatives of other specialties.

Keywords: *individual style, coping behavior, teenagers, antisocial orientation, personality orientation, individual and typological differences.*

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026